

Prawo międzynarodowe praw człowieka

Przejdź do produktu na www.ksiegarnia.beck.pl

Rozdział I. Siatka pojęć i ogólne zasady praw człowieka

Literatura: *Alston P.*, International Human Rights, Oxford 2013; *Balcerzak M.*, *Syku-
na S.* (red.), Leksykon ochrony praw człowieka. 100 podstawowych pojęć, Warszawa 2010; *Balcerzak M.*, Podstawy międzynarodowej ochrony praw człowieka: zarys wykładu z materia-
łami źródłowymi, Toruń 2017; *Barcik J.*, *Srogosz T.*, Prawo międzynarodowe publiczne, Warszawa 2019; *Bates E.*, The Evolution of the European Convention on Human Rights: From Its Inception to the Creation of a Permanent Court of Human Rights, Oxford 2010; *Anton D.K.*, *Shelton D.L.*, Environmental Protection and Human Right, Cambridge 2011; *Bates E.*, History, [w:] International human rights law, *D. Moeckli et al.* (red.), Oxford 2014; *Benedek W.*, Understanding human rights. Manual on human rights educations, Antwerpen–Berlin–Wien 2006; *Burnyeat M.F.*, Did the ancient Greeks have the concept of human rights?, Polis: The Journal for Ancient Greek Political Thought, 2012, Vol. 13, Issue 1–2; *Clapham A.*, Human Rights. A Very Short Introduction, Oxford 2007; *Complak K.*, O prawidłowe pojmo-
wanie godności osoby ludzkiej w porządku RP, [w:] Prawa i wolności obywatelskie w Kon-
stytucji RP, *B. Banaszak, A. Preisner* (red.), Warszawa 2002; *Cranston M.*, Are There Any Human Rights?, Daedalus 1983, Vol. 112, Nr 4; *Galster J.*, *Knade-Plaskacz A.*, Pojęcie god-
ności ludzkiej w orzecznictwie TS Unii Europejskiej, [w:] Nam hoc natura aequum est. Księ-
ga jubileuszowa ku czci profesora Janusza Justyńskiego w siedemdziesięciolecie urodzin, *A. Madeja* (red.), Toruń 2012; *Garlicki L.*, *Hofmański P.*, *Wróbel A.* (red.), Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności. Komentarz do artykułów 1–18, Tom I i II, Warszawa 2010; *Gewirth A.*, Human dignity as the basis of rights, [w:] The constitution of rights: Human dignity and american values, *M.J. Meyer, W.A. Parent* (red.), New York 1992; *Hennebel L.*, *Tigroudja H.*, Traité de droit international des Droits de l’homme, Paris 2018; *Kant I.*, Krytyka praktycznego rozumu, Warszawa 1972; *Karska E.*, *Karski K.*, Introduction: Foreign Fighters and Foreign Terrorist Fighters: An International Law and Human Rights Per-
spective, International Community Law Review 2016, Nr 5; *Kempen B.*, Godność człowieka jako idea przewodnia Konstytucji RP w Europie, [w:] Kultura i prawo. Podstawy jedności eu-
ropejskiej. Materiały konferencyjne (Lublin, 23–25.IX.1998), *J. Krukowski, O. Theisen* (red.), Lublin 1999; *Kilkelly U. et al.*, International Human Rights of Children, Singapore 2019; *Kolb R.*, Droits de l’homme et droit international public, [w:] Introduction aux droits de l’homme, *M. Hertig Randall, M. Hottelier* (red.), Ed. *Y. Blais*, Genève–Zurich–Bâle 2014; *Kollątaj H.*, Prawa i obowiązki naturalne człowieka oraz o Konstytucji RP w ogólności, War-
szawa 2006; *Koncewicz T.*, Godność w orzecznictwie sądów unijnych. W kierunku jurspruden-
cji konstytucyjnej, Pal. 2012, z. 1–2; *Krapiec M.*, Człowiek i prawo naturalne, Lublin 2009; *Krawczyk R.*, Prawa człowieka w Biblii, Historia i Świat 2012, Nr 1; *Kuźniar R.*, Prawa człowieka: prawo, instytucje, stosunki międzynarodowe, Warszawa 2008; *Latos B.*, Klauzula derogacyjna i limitacyjna w Europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, Warszawa 2008; *Lauterpacht H.*, An International Bill of the Rights of Man, Oxford 1945; *Lityński A.*, Kodyfikatorzy i humaniści: Hugona Kollątaja wizja Konstytucji

moralnej a kodeks prawa sądowego, [w:] *Prawo a wartość. Księga jubileuszowa Profesora Józefa Nowackiego, I. Bogucka, Z. Tobor* (red.), Kraków 2003; *Mazurek F.J.*, Prawa człowieka w nauczaniu społecznym Kościoła, Lublin 1991; *Mazurek J.*, Godność osoby ludzkiej podstawą praw człowieka, Lublin 2001; *Michałowska G.*, Prawa człowieka i ich ochrona, Warszawa 2000; *Michalska A.*, Podstawowe prawa człowieka w prawie wewnętrznym a paktów praw człowieka, Warszawa 1976; *Mihr A., Gibney M.*, *The SAGE Handbook of Human Rights* 2014, Vol. 1–2; *Mik C.*, Koncepcja normatywna europejskiego prawa praw człowieka, Toruń 1994; *Mikolajczyk B.*, Międzynarodowa ochrona praw osób starszych, Warszawa 2012; *Moriarty B., Massa E.* (red.), *Human Rights Law*, Oxford 2012; *Nowicki M.A.*, Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, Warszawa 2009; *Nussbaum M.C.*, *Capabilities and Human Rights*, *Fordham Law Review* 1997, Nr 66; *Oberdorff H.*, *Droits de l’homme et libertés fondamentales*, Paris 2015; *Okla W.*, Godność chorego z perspektywy personalistycznej – chory człowiek czy człowiek w chorobie, [w:] *Starzenie się z godnością, S. Steuden, M. Stanowska, K. Janowska* (red.), Lublin 2011; *Opalek K.*, Hugona Kołłątaja poglądy na państwo i prawo, Warszawa 1952; *Orsello G.P.*, *Diritti umani e libertà fondamentali: incremento, evoluzione, universalità nell’organizzazione internazionale e nell’ordinamento interno*, Milano 2005; *Orzeszyna K.*, Godność ludzka podstawą praw człowieka, [w:] *Człowiek – jego prawa i odpowiedzialność, R. Tabaszewski* (red.), Lublin 2013; *Orzeszyna K.*, *The Right of Conscientious Objection in a Democracy in Light of Polish Legal Solutions*, *Annali del Dipartimento Jonico* 2018, Anno VI; *Petres A.*, *Beyond human rights. the legal status of the individual in international law*, Cambridge 2016; *Picker E.*, *Godność człowieka a życie ludzkie*, Warszawa 2007; *Piechowiak M.*, *Godność i równość jako podstawy sprawiedliwości z perspektywy międzynarodowej ochrony praw człowieka*, *Toruński Rocznik Praw Człowieka i Pokoju* 1992, z. 1; *Przyborowska-Klimczak A., Staszewski W.Sz.* (red.), *Prawo międzynarodowe publiczne*, Lublin 2006; *Reilly N.*, *International Human Rights of Women*, Singapore 2019; *Resich Z.*, *Ochrona praw człowieka w prawie międzynarodowym*, Warszawa 1981; *Resich Z.*, *Polska w obronie praw człowieka*, Warszawa 1979; *Sägesser C.*, *Les droits de l’homme*, Brussels 2009; *Schutter O.*, *International human rights law: cases, materials, commentary*, Cambridge 2014; *Shelton D.*, *The Oxford Handbook of International Human Rights Law*, Oxford 2013; *Skwarzyński M.*, *Ochrona przed nierównym traktowaniem spółek powołanych przez osoby prawne związków wyznaniowych w europejskim systemie praw człowieka*, *PS* 2018, Nr 2; *Skwarzyński M.*, *Protecting Conscientious Objection as the „Hard Core” of Human Dignity*, *IN* 2019, Nr 2; *Skwarzyński M.*, *Specyfika prawa człowieka do własności intelektualnej*, Lublin 2012; *Smith R.K.M.*, *International Human Rights Law*, Oxford 2018; *Stefanicki R.*, *Koncepcja ochrony godności człowieka w świetle wybranego orzecznictwa TS WE*, *PPP* 2009, Nr 5; *Sylwestrzak A.*, „Prawa Kardynalne” Hugona Kołłątaja i Konstytucja 3 V 1791 rok, *GSP* 2007, Nr 2; *Sudre F.*, *Droit européen et international des droits de l’homme*, Paris 2019; *Sudre F.*, *La Convention européenne des droits de l’homme*, Paris 2008; *Svák J.*, *Ochrana ľudských práv: (z pohľadu judikatúry a doktríny štrasburských orgánov ochrany práv*, Bratislava 2006; *Tabaszewski R.*, *Human rights and freedoms in systems of human rights protection*, [w:] *Wolność człowieka i jej granice, K. Koziol* (red.), Lublin 2017; *Tabaszewski R.*, *Judicial coordination of human rights policy in Poland*, [w:] *Proceedings in Electronic International Interdisciplinary Conference, M. Mokryś et al.* (red.), Žilina 2013; *Tabaszewski R.*, *Prawo do zdrowia w systemach ochrony praw człowieka*, Lublin 2016; *van Boven T.*, *Categories of rights*, [w:] *International human rights law, Moeckli D. et al.* (red.), Oxford 2014; *Vasak K.*, *A 30-year struggle Thesustained efforts to give force of law to the Universal Declaration of Human Rights*, *The UNESCO Courier: a window open on the world* 1997, Nr 11; *Vasak K.* (red.), *The International dimensions of human rights*, Westport 1982; *Waśkiewicz H.*, *Historia teorii prawa*

naturalnego, Lublin 1969; *Weissbrodt D., de la Vega C.*, International Human Rights Law. An Introduction, Bristol 2009; *Weissbrodt D.S.*, The human rights of non-citizens, Oxford 2008; *Wellman C.*, The moral dimensions of Human rights, Oxford 2011; *Wieruszewski R.* (red.), Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich (osobistych) i Politycznych, Warszawa 2012; *Wilmer F.*, Human rights in international politics. An introduction, Boulder 2015; *Wiśniewski A.*, Koncepcja marginesu oceny w orzecznictwie ETPCz, Gdańsk 2008; *Wojtyła K.*, Osoba i czyn, Kraków 1969; *Wolter A., Ignatowicz J., Stefaniuk K.*, Prawo cywilne, zarys części ogólnej, Warszawa 2001; *Verdirame G.*, The UN and Human rights. Who guards the guardians?, Cambridge 2011; *Villey M.*, Le droit et les droits de l'homme, Paris 2008; *Zajadło J.*, Godność jednostki w aktach międzynarodowej ochrony praw człowieka, RPEiS 1989, z. 2; *Zielińska E.*, Standardy Rady Europy w dziedzinie równości kobiet i mężczyzn oraz ich wpływ na polską politykę równościową i regulacje prawne, [w:] Polska w Radzie Europy. 10 lat członkostwa. Wybrane zagadnienia, *H. Machińska* (red.), Warszawa 2002; *Zieliński M.*, Regulacja godności we współczesnych konstytucjach, SEW 2010, z. 4.

Każdy system prawny, w tym system prawa międzynarodowego publicznie- 1
go, posługuje się własną siatką pojęć i określa własne główne zasady. W przedmiotowym rozdziale przedstawiony zostanie związek między prawem praw człowieka a prawem międzynarodowym publicznym. Wzajemna relacja tych systemów, oddziaływanie prawa międzynarodowego praw człowieka (PMPCz) na prawo krajowe wymaga precyzyjnego określenia, czym normatywnie są prawa człowieka, jaka jest ich funkcja czy rola oraz na czym polega ich fenomen.

Prawa człowieka cechują się istotną specyfiką wobec innych elementów 2
systemu prawa międzynarodowego. Wynika to z jednej strony z celu ochrony, ale także z ich istoty, sposobu i metody regulacji praw człowieka. Przyjmując, że system normatywny co do zasady jest jeden, przy wszystkich koncepcjach uniwersalnego, multicytrycznego czy podsystemowego ujęcia prawa międzynarodowego, to prawo międzynarodowe przez model ratyfikacji staje się prawem w granicach określonych w systemie krajowym, co nie zmienia faktu, że każdy dział prawa definiuje pewne zbieżne kwestie samodzielnie i autonomicznie.

Prawo międzynarodowe praw człowieka (PMPCz), z uwagi na konieczność jednoczesnego „pogodzenia” porządków normatywnych wielu państw, tę autonomię ma zdecydowanie szerszą niż w przypadku innych działów prawa. Możliwe jest to jednak tylko przy prawidłowym osadzeniu samych praw człowieka oraz prawidłowej ocenie normatywnej ich źródła. Podobnie stosowanie zasad praw człowieka pozwala na tego typu regulację. Każdy system prawny można próbować określać według tych samych kryteriów: przedmiotu regulacji, podmiotów, których regulacja dotyczy, sposobu regulacji i możliwości sankcjonowania. Także system praw człowieka może być opisany według tego schematu.

§ 1. Siatka pojęć

- 3 Specyfika praw człowieka wymaga przedstawienia procesu kształtowania i normatywnej ewolucji systemu prawa. Konieczne jest przedstawienie historii praw człowieka, bowiem ich regulacja międzynarodowa jest procesem, który rozpoczął się stosunkowo niedawno i trwa nadal. Istota i historia praw człowieka pozwala je normatywnie zdefiniować, a także wykazać różnice między prawem a wolnością człowieka.

I. Historia praw człowieka

- 4 **Kodyfikacja praw człowieka** i jego podstawowych wolności postępowała **dwutorowo**: z jednej strony uprawnienia obywatelskie pojawiały się w **przepisach prawa krajowego** (konstytucjach, statutach, przywilejach i paktach), a z drugiej – w normach **aktów prawa międzynarodowego** (umowach, zastrzeżeniach do traktatów pokojowych, konwencjach). Następnie wszystkie te dokumenty uwzględniano w krajowym ustawodawstwie.
- 5 Prawa człowieka od wieków **wiązały się z zagadnieniami międzynarodowymi**: wolnością religijną; handlem niewolnikami; wymianą jeńców i prawem wojny; zapewnieniem ochrony obywatelowi za granicą. Nigdy jednak nie zostały zgromadzone w jednym dokumencie, a pierwszy katalog praw człowieka, wspólny dla wszystkich państw i narodów został zawarty w **Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka** (PDPCz) przyjętej 10.12.1948 r., która wraz z **Międzynarodowymi Paktami Praw Człowieka** (MPPCz) z 16.12.1966 r. tworzy tzw. **Kartę Praw Człowieka**.
- 6 Proces rozwoju praw człowieka został jednak zapoczątkowany znacznie wcześniej. U zarania dziejów, w warunkach podziału stanowego i modelu opartego na wyzysku ekonomicznym i politycznym jednostki przez panujących, prawa człowieka nie były respektowane. Pewnych elementów ochrony **interesów osobistych** człowieka można doszukiwać się w **normach prawa zwyczajowego** starożytnych Egipcjan, Persów, Greków (np. prawo azylu, prawo do życia rodzinnego). Również elementy **ochrony praw politycznych i obywatelskich** (np. prawo do sądu, czynne prawo wyborcze) pojawiały się w ideach starożytnych Rzymian, opierających koncepcję uprawnień jednostki na prawie naturalnym i koncepcji sprawiedliwości (*Cyceron*).
- 7 Dopiero **rozwój prawodawstwa zawartego w Biblii**, zawierającego komponenty podstawowych praw człowieka (np. prawa do życia, prawa do bezpieczeństwa, prawa do wolności, prawa do korzystania z własności, prawa do spr-

wiedliwego procesu), położył nacisk na konieczność traktowania przez władze publiczne człowieka jako osoby. Nakaz poszanowania drugiego człowieka jako podmiotu uprawnionego, należy odczytywać z dyrektywy wyrażonej w **Liście do Galatów**: „nie masz Żyda, ani Greka; nie masz niewolnika ani wolnego; nie masz mężczyzny i niewiasty; albowiem wszyscy wy jednym jesteście w Chrystusie Jezusie” (Gal. 3:28). Urzeczywistnienie tego przesłania było możliwe po uzyskaniu przez chrześcijan wolności religijnej wyrażonej w **edykcie mediołańskim** z 313 r.

Pierwsze dokumenty o **charakterze prawnie wiążącym, kodyfikującym** niektóre prawa i wolności obywatela pojawiły się w średniowieczu i regulowały stosunki pomiędzy monarchą a stanem szlacheckim. W Anglii były to: **Wielka Karta Swobód** z 1215 r. (łac. *Magna Carta Libertatum*), **Habeas Corpus Act** z 1679 r. oraz Deklaracja Praw z 1689 r. (ang. *Declaration of Rights*). Wielka Karta Swobód gwarantowała m.in.: zakaz bezprawnego aresztowania i uwięzienia albo pozbawiania mienia, wyjęcia spod prawa, wygnania czy jakiegokolwiek ciężeżenia (art. 39). **Habeas Corpus Act** zakazywał organom władzy publicznej aresztowania obywatela bez zezwolenia sądu. Natomiast **Deklaracja Praw** usystematyzowała prawa polityczne i obywatelskie szlachty angielskiej. **8**

We wszystkich tych aktach wolności i prawa były ograniczone podmiotowo, przedmiotowo i czasowo: przysługiwały jedynie szlachcie, dotyczyły tylko sfery osobistej i mogły być zawieszane na czas trwania zagrożenia bezpieczeństwa publicznego. Podobne prawa stopniowo wprowadzono w innych monarchiach: w 1188 r. w Królestwie Leónu, a w 1222 r. na Węgrzech (**Złota Bulla Andrzeja II**).

W Polsce wydawane były podobne regulacje dotyczące gwarancji nietykalności osobistych szlachty. **Przywilej w Czerwińsku** nad Wisłą w 1422 r., a następnie **w Jedlni** w 1430 r. i **w Krakowie** z 1433 r. zawierały wiele uprawnień, m.in. zasadę, że osoba stanu szlacheckiego nie zostanie uwięziona bez wyroku sądowego (łac. *neminem captivabimus nisi iure victum*). Uprawnienia szlachty były sukcesywnie rozszerzane przez konstytucje sejmowe, począwszy od Konstytucji *Nihil Novi* z 1505 r., przyznające jej prawa polityczne m.in. udziału, wybierania i bycia wybieranym do sejmików szlacheckich. Szczególnym rodzajem swobody szlacheckiej była możliwość stosowania **mechanizmu liberum veto**. **9**

Z kolei obywatelskie **prawo do oporu** (łac. *ius resistendi*) przeciwko władzy (tzw. rokosz), wynikające z **przywileju mielnickiego** z 1501 r., zostało zagwarantowane w **artykułach henrykowskich** z 1573 r. Zasady te przełamane zostały dopiero przez przyjęcie Konstytucji z 3.5.1791 r. zachowującej jednak zasadę stanowości. Formalną równość i wolność osobistą zagwarantowała **10**

dopiero, przesiąknięta ideami francuskiego republikanizmu, **Konstytucja Księstwa Warszawskiego** z 22.7.1807 r.

- 11 Postulat ochrony praw przez społeczność międzynarodową (łac. *totus orbis una respublica*), głoszony przez **F. de Vitoria**, wywarł zasadniczy wpływ na rozwój prawa międzynarodowego. Jednak został on zagłuszony w okresie absolutyzmu, idei sprowadzającej człowieka jedynie do tzw. siły roboczej, podporządkowanej całkowicie woli monarchy, zgodnie z zasadą wyrażoną przez *Ludwika XIV* „państwo to ja”.

W wielu zawieranych w tym czasie traktatach można odnaleźć regulacje dotyczące wolności religijnej poszczególnych mniejszości narodowych i grup wyznaniowych (np. art. 28 **traktatu westfalskiego** z 24.10.1648 r. gwarantował pokój pomiędzy protestantami a katolikami; art. IV.2 **traktatu z Oliwy** z 3.5.1660 r. zawartego między Polską a Szwecją zawierał prawo „wolności wyznania i spełniania obrządków swojej religii, bez żadnej inkwizycji ani też prześladowania”). Odpowiedzią na tendencje absolutystyczne był XVIII w. jako okres transponowania do krajowego ustawodawstwa **filozofii oświeceniowej**, którą prezentowali zwłaszcza: adwokat *Ch.-Louis de Secondat, baron de la Brede et de Montesquieu*, filozof *J. Locke*, pisarz *T. Paine*, a także pedagog *J.J. Rousseau*.

- 12 **John Locke**, angielski klasyk doktryny liberalizmu i twórca nowoczesnej szkoły prawa naturalnego, był twórcą triady podstawowych praw człowieka: prawa do wolności, prawa do życia i prawa do własności, którą uzupełniały zasada równości oraz zasada tolerancji religijnej. Jako krytyk patriarchalizmu, w dziele z 1690 r. „Dwa traktaty o rządzie” (ang. *Two Treatises of Government*) wyłożył **koncepcję ograniczonej władzy** podzielonej kompetencyjnie, a także relacji pomiędzy władzą a obywatelami. Głosił dobrowolność przynależności do tej wspólnoty i przyznawał poszczególnym jej członkom prawo do oporu i usunięcia władzy siłą w razie zamachu z jej strony na wolność i własność poszczególnych obywateli.

- 13 Przedstawicielem nowoczesnej koncepcji państwa jako gwaranta bezpieczeństwa osobistego jednostki, był **Monteskiusz**. W dziele „O duchu praw” (fr. *De l'esprit des lois*) uznawał, że po stronie władzy publicznej leży obowiązek zagwarantowania praw i wolności wszystkim obywatelom państwa. Jest to jednocześnie jedyna przyczyna, dla której jednostki zawierają kontrakt powołujący państwo, zwany również umową społeczną (fr. *le contrat social*). Stąd też miarą jakości państwa i jego ustroju (despotii, monarchii, republiki arystokratycznej bądź demokratycznej) jest stopień przestrzegania przez ich przedstawicieli wolności i interesów jego obywateli. Realizację praw obywatelskich umożliwia zaś ściśle **oddzielenie władzy** ustawodawczej, wykonawczej

i sądowniczej. Na powyższych ideach wzorował się **T. Paine**, prekursor idei demokratycznego państwa prawnego, który w 1791 r. w dziele „Prawa człowieka” (ang. *Rights of Man*) zawarł koncepcję praw i wolności opartych na **przyrodzonej godności człowieka**.

Na grunt polski powyższe idee wprowadził **H. Kollątaj**, który nie tylko 14 przełożył dzieło *T. Paine’a* na język polski, lecz także przedstawił własną koncepcję praw kardynalnych w dziele „Prawa i obowiązki naturalne człowieka rozwinięte i dowiedzione według wiecznych, niezmiennych i koniecznych praw natury” (fr. *Les droits et les devoirs naturels de l’homme développés et démontrés d’après les lois éternelles, immuables et nécessaires de la nature*). Przez **prawa kardynalne** (łac. *lex cardinalis*) rozumiał *H. Kollątaj* bliskie istocie praw człowieka jako **najbardziej ogólne, ale o najwyższej sile obowiązująca zasady wyprowadzone z porządku prawnonaturalnego** (fr. *La loi de la nature*), które miały stanowić podstawę uchwalania tak aktów konstytucyjnych, jak i aktów je uszczegóławiających: kodeksów i ustaw. Przez **naturalne uprawnienia człowieka** *H. Kollątaj* zaś rozumiał wynikającą z prawa naturalnego moc całkowicie wolną i niezależną do zdobywania, posiadania, dysponowania i posługiwania się wszystkim, co jest konieczne dla zachowania życia i cieszenia się nim.

Przedstawicielem łączącym idee republikańskie i demokratyczne – w tym 15 dotyczące podziału władzy oraz relacji jej przedstawicieli z obywatelami, opartymi na zasadach **wolności** (fr. *la liberté*) i **równości** (fr. *l’égalité*) – był **J.J. Rousseau**, który w dziele „Umowa społeczna” (fr. *Du contrat social*) z 1762 r. zauważył, że zarówno wolna wola (fr. *la volonté particulière*), jak i interes jednostki (fr. *l’intérêt particulier*) nie zawsze są zgodne z interesem całego społeczeństwa, stąd też – pomimo formalnej równości wszystkich ludzi – jednostka powinna podporządkować je państwu, którego zadaniem jest zharmonizowanie ich ze swoim interesem. W razie gdyby prawa jednostki były naruszane obywatelom, przysługiwałoby prawo do ponownego zorganizowania państwa.

Na zasady te powoływali się również przedstawiciele rewolucji amerykańskiej i francuskiej, którzy wpisali je do swoich **ustaw zasadniczych** (Konstytucja Stanów Zjednoczonych Ameryki z 17.9.1787 r., Konstytucja Królestwa Francji z 3.9.1791 r.) i uzupełniających je aktów podstawowych zawierających katalog praw i wolności ludzkich.

Na kontynencie amerykańskim, gdzie wzorowano się na wolnościowych 16 ideach *Locke’a*, *Paine’a* i *Masona*, takie rozwiązania zawierała **Deklaracja Praw Wirginii** (ang. *Virginia Declaration of Rights*) z 12.6.1776 r., pierwszy akt normatywny zbudowany na koncepcji praw ludzkich (ang. *rights of man*)

jako podstawy ustroju państwa. Poprzedzała ona **Deklarację Niepodległości USA** z 4.7.1776 r. gwarantującą niezbywalne prawa wszystkim obywatelom (np. prawa: do oporu, do życia, do wolności, do szczęścia). Wydarzeniem oddziałującym na społeczność międzynarodową było przyjęcie **dziesięciu prawek do Konstytucji** (*Bill of Rights*) uchwalonych 25.9.1789 r., autorstwa *Jamesa Madisona*.

Poprawki, które weszły w życie 15.12.1791 r. po ratyfikacji przez wszystkie stany, gwarantowały podstawowe wolności i swobody, w tym: wolności religii, prasy, słowa, petycji i zgromadzeń (I); prawa posiadania, noszenia i posługiwania się bronią (II); zakazu kwaterunku żołnierzy w domach prywatnych w razie wojny (III); prawa nietykalności osobistej, własności, swobody korzystania z mieszkania i dokumentów (IV); zasady ponoszenia i wymiaru odpowiedzialności karnej, w tym stosowania kary śmierci (V); prawa osób oskarżonych, w tym prawa do bycia poinformowanym o zarzutach i prawa do obrony (VI); prawa do sądu (VII); zakazu stosowania niewspółmiernych i okrutnych kar i grzywien (VIII); zakresu korzystania z pozakonstytucyjnych praw i wolności (IX–X).

17 Na gruncie francuskim, w warunkach trwającej rewolucji (1789–1799) wzorowano się na ideach **skrajnego republikanizmu**, zakładającego prymat idei równości, którego symbolem stała się stosowana na szeroką skalę gilotyna. Główne **hasła rewolucji: wolność, równość, braterstwo** (fr. *liberté, égalité, fraternité*) posłużyły następnie w XX w. do klasyfikowania praw człowieka odpowiednio na prawa I, II i III generacji (odpowiednio: prawa wolnościowe, prawa społeczne oparte na przymiotniku równości, a także prawa solidarnościowe). Dnia 26.8.1789 r. Zgromadzenie Narodowe, „uważając, że nieznanostwo, zapomnienie i lekceważenie praw człowieka są jedynymi przyczynami nieszczęść publicznych i nadużyć rządów”, postanowiło przedstawić w **Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela** (fr. *Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen*) „naturalne, niezbywalne i święte prawa człowieka”.

18 Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela składa się z XVIII artykułów zawierających zarówno prawa, wolności, jak i obowiązki każdego obywatela. W świetle jej art. 1 **ludzie rodzą się i pozostają wolni i równi w swych prawach**, według art. 2 zaś celem każdej organizacji politycznej jest zachowanie naturalnych i nieprzedawnialnych praw człowieka. Tymi prawami są: wolność, własność, bezpieczeństwo i opór przeciwko uciskowi. W Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela wymienione zostały również inne prawa i wolności: wolność przekonań, swoboda wyrażania myśli i poglądów, wolność słowa, piśma i druku, własność z kolei uznano za prawo święte. Deklaracja ta zawiera także obowiązki: utrzymania siły zbrojnej, płacenia podatków, sprawozdania publicznego przez urzędników. Na Deklaracji wzorowała się *M. Gouze*, która

w 1791 r. ogłosiła **Deklarację Praw Kobiety i Obywatelki**, głosząc prawa kobiet jako odrębne od praw mężczyzn.

Koniec XVIII w. to również zapoczątkowanie wprowadzenia **zasady humanitaryzmu** w ustawodawstwie karnym. We francuskiej Deklaracji ustanowiono liczne gwarancje dla oskarżonego, m.in. zasadę domniemania niewinności, legalizmu, zakazu stosowania kar niewspółmiernych. W ustawodawstwach wielu innych państw europejskich zakazano kar hańbiących (tzw. mutylacyjnych) oraz odstąpiono od **stosowania tortur** jako środka dowodowego (w Rzeczypospolitej zniesiono je w 1776 r.).

W dobie wojen napoleońskich, na przełomie XVIII i XIX w. pojawiły się również pierwsze międzynarodowe instytucje filantropijne zabezpieczające prawa egzystencjalne i bytowe człowieka. Niektóre z tych praw wpisywano do Konstytucji i ustawodawstwa krajowego, jak np.: prawo ubogich do pomocy, powszechne prawo do edukacji (**Konstytucja Królestwa Francji z 1791 r.**) czy prawo do dobrowolnego zabezpieczenia socjalnego (wprowadzone w 1790 r. w Królestwie Danii).

W XIX w. rozwój praw człowieka oparty był na regulacjach włączanych do traktatów pokojowych i ustaleń konferencji międzynarodowych. Na **Kongresie wiedeńskim** (1814–1815) potwierdzono wiele praw i wolności, m.in. wolność osobistą i religijną, powołano również specjalny **komitet ds. międzynarodowego handlu niewolnikami**. W kolejnych dekadach powstawało coraz więcej stałych komitetów eksperckich i komisji międzyrządowych zajmujących się wyspecjalizowanymi kwestiami dotyczącymi człowieka. Rozwiązania techniczne wypracowywane przez specjalistów znajdowały swoje odzwierciedlenie w umowach międzynarodowych. Było to wynikiem rewolucji przemysłowej oraz **teorii ludzkiego kapitału**, zgodnie z którą to w interesie państwa leży uregulowanie zagadnień takich jak: zmniejszenie śmiertelności, poprawa warunków pracy, zapewnienie przyzwoitych warunków sanitarnych, uregulowanie komunikacji i zapewnienie przepływu informacji.

Do rozwoju praw człowieka w XIX w. doszło również na **kontynencie latynoamerykańskim**, którego jednym z przedstawicieli był **S. Bolivar** (1783–1830), tzw. wyzwoliciel (hiszp. *El Libertador*) głoszący powszechną wolność cywilną, polityczną i religijną.

Na **kontynencie europejskim** przyspieszenie kodyfikacji obywatelskich i politycznych praw człowieka przypieczętowały wydarzenia tzw. Wiosny Ludów z 1848 r. W wyniku **reform Franciszka Józefa**, obywatelom Cesarstwa Austriackiego, a następnie Monarchii Austro-Węgierskiej przyznano prawo każdego do imienia i nazwiska, zdolność do osobistego występowania przed sądem, prawo do udziału w życiu publicznym. Nad przysługującymi obywa-

telowi prawami zagwarantowanymi w Konstytucji z 21.12.1867 r. czuwał **Trybunał Państwa**, który rozpoczął działalność w 1869 r. jako prototyp dzisiejszego Trybunału Konstytucyjnego. **Poszerzeniu praw politycznych i wyborczych** na zasadach powszechności, równości, tajności i bezpośredniości towarzyszyła jednocześnie likwidacja cenzusów majątkowych i pochodzenia (we Francji w 1848 r.), a następnie płci i wykształcenia (w RP i Wielkiej Brytanii w 1918 r.), co umożliwiło równy dostęp kobiet i mężczyzn do wszystkich stanowisk i urzędów.

- 24 Przełom XIX i XX w. to **rozwój praw pracowniczych i socjalnych** wpiśniętych do kolejnych konwencji i układów sanitarnych. Dotyczyły one regulacji czasu i jakości pracy, zakazu pracy niewolniczej, zakazu zatrudniania dzieci i kobiet w niektórych sektorach przemysłu, a także obowiązku wypłaty wynagrodzenia za pracę. W Niemczech pojawiły się również pierwsze, tzw. **bismarckowskie ustawy** dotyczące powszechnego **systemu opieki społecznej**, zakładające pomoc państwa w postaci świadczenia zdrowotnego (1883 r.), wypadkowego (1884 r.) i emerytalnego (1889 r.). Prawa socjalne, rozumiane jako prawa przysługujące każdemu człowiekowi, zostały potwierdzone przez papieża *Leona XIII* w Encyklice *Rerum Novarum* z 1891 r. Instytucjonalizację zorganizowanej ochrony praw pracowniczych umożliwiła powołana 28.6.1919 r. **Międzynarodowa Organizacja Pracy (ILO)**, jako międzynarodowa organizacja autonomiczna przy Lidze Narodów, a obecnie organizacja wyspecjalizowana ONZ. Do 1933 r. ILO przyjęła 40 konwencji w zakresie wymiaru czasu pracy, urlopów macierzyńskich, bezrobocia, warunków pracy w nocy oraz dla kobiet i dzieci, równej płacy, zasad pracy na morzu, pracy przymusowej i wolności zrzeszania się.
- 25 Wynikiem I wojny światowej, a także wydarzeń jej towarzyszących (takich jak rewolucja bolszewicka), był nie tylko nowy porządek polityczny, lecz także konieczność zastosowania nowatorskich rozwiązań prawnych, opartych na koncepcji praw naturalnych, uwzględniających prawa pewnej kategorii osób: mniejszości narodowych, robotników, osób znajdujących się w niewoli, ludności tubylczej, kobiet i dzieci. W wyniku postanowień części I **Traktatu Wersalskiego** podpisanego 29.6.1919 r. powołana została **Liga Narodów**, funkcjonująca w latach 1920–1946, z siedzibą w Genewie. Była to pierwsza organizacja międzynarodowa o charakterze uniwersalnym, która zajmowała się ochroną praw wyżej wymienionych grup, a także zwalczaniem transgranicznych problemów zagrażających człowiekowi. W tym celu pod auspicjami LN przyjmowano kolejne regulacje, m.in.: w 1924 r. **Deklarację Praw Dziecka**, w 1925 r. **Konwencję opiumową**. Do Rady Ligi Narodów, jako organu stojącego na straży przestrzegania tzw. **małych traktatów wersalskich**, przedstawi-

ciela mniejszości narodowych mogli składać petycje, w których sygnalizowali naruszenia ich praw. Zręby **praw kulturalnych** wypracowywane były w ramach działającej od 1922 r. **Komisji Międzynarodowej Współpracy Intelektualnej LN**, której sukcesorem jest dzisiejsze UNESCO.

Liga Narodów, jako część **mechanizmu bezpieczeństwa zbiorowego**, nie 26 zapobiegła wybuchowi II wojny światowej, której zbrodniczy charakter stanowił zaprzeczenie wszelkich praw. Do idei uniwersalnych praw przysługujących wszystkim ludziom odniósł się papież **Pius XII**, który w Wigilię 1942 r. przedstawił **7 podstawowych praw człowieka, czyli prawa do:** 1) zachowania i rozwoju życia; 2) prywatnej i publicznej czci Boga; 3) zawarcia małżeństwa; 4) założenia rodziny; 5) pracy; 6) wolnego wyboru zawodu; 7) używania dóbr doczesnych z zachowaniem swych obowiązków i ograniczeń natury społecznej. Koncepcja ta oparta na godności osoby została rozszerzona przez papieża **Jana XXIII** w Encyklice **Pacem in terris** z 1963 r. o prawa III generacji. Potwierdził to **Jan Paweł II**, poszerzając ją o doświadczenia Europy Centralnej i Wschodniej, natomiast **Benedykt XVI** i **Franciszek** przestrzegają przed **nadużywaniem praw człowieka**, zauważając, że inflacja uprawnień podmiotowych oraz mnożenie praw jednostkowych grozi zniszczeniem idei naturalnych praw człowieka.

Koncepcja praw uznanych i usankcjonowanych przez prawo międzynarodowe znalazła poparcie polityczne. Prezydent USA **F.D. Roosevelt** w przemówieniu do Kongresu z 1941 r. przedstawił **4 główne wolności**, na których miał się opierać ład powojenny: 1) wolność słowa i swoboda wyrażania opinii; 2) swoboda wyznawania wiary w Boga; 3) wolność od niedostatku; 4) a także wolność od lęku, która miała przejawiać się m.in. w redukcji zbrojeń. Wolności stały się podstawą opracowywanych **deklaracji:** 1) Karty Atlantyckiej z 14.8.1941 r., zawierającej m.in. prawo do bezpieczeństwa i korzystania przez wszystkie narody z równego dostępu do handlu i surowców; 2) Deklaracji Narodów Zjednoczonych z 1.1.1942 r.

Pod wpływem powyższych idei, w 1943 r. **H. Lauterpacht** wystąpił z koncepcją projektu **Międzynarodowej Karty Praw Człowieka** (ang. *International Bill of Human Rights*), zawierającej **prawa i wolności osobiste, społeczne i ekonomiczne**, która byłaby wiążąca dla wszystkich ludzi i narodów świata, a w której znalazłaby się również norma o charakterze gwarancyjnym, stanowiąca zobowiązanie władz państwowych do jej urzeczywistnienia. Idee dotyczące przyjęcia takiego dokumentu udało się częściowo zrealizować w ramach Narodów Zjednoczonych (1948 i 1966 r.). 28

II. Definicja praw człowieka

- 29 Prawidłowe określenie, czym są prawa człowieka i próba ich ujęcia normatywnego, wymaga wskazania celu, jaki mają spełniać prawa człowieka. Każdy element systemu prawnego czemuś służy. Każda instytucja prawna ma jakieś zadanie. Fakt, że systemy prawne różnych państw korzystają z takich samych rozwiązań normatywnych na całym świecie, wskazuje, że pewne mechanizmy, instytucje, rozwiązania systemowe pozwalają realizować ogólny cel prawa, jakim jest urzeczywistnienie idei sprawiedliwości. Państwa korzystają z rozwiązań normatywnych opracowanych i stosowanych w innych krajach. Jako przykład można wskazać stosowanie koncepcji praw autorskich według modelu francuskiego lub modelu niemieckiego, przyjmowanie zasad prawa cywilnego na podstawie prawa niemieckiego itp.
- 30 Skoro prawa człowieka jako idea filozoficzna mają tak duże oddziaływanie, że są one regulowane i chronione, choćby czysto deklaratoryjnie w większości państw, to źródło i cel praw człowieka muszą determinować „moc i oddziaływanie” tych praw. Parafrazując *H. Kollątaja*, stwierdzić należy, że **prawa człowieka są to normy o najbardziej ogólnym sformułowaniu w porządku prawnym, lecz jednocześnie są to normy o najwyższej sile oddziaływania**. Nie chodzi przy tym o uznanie, że prawa człowieka pochodzą wprost z prawa naturalnego, bowiem jest to dyskusja z zakresu filozofii prawa. Z punktu widzenia praktycznego i rzeczywistego oddziaływania praw człowieka, musi za nimi stać wartość normatywna o takim „ciężarze”, że jej nierespektowanie budzi głęboki sprzeciw. Wartością taką (zob. rozdział I § 2) jest godność człowieka.
- Prawa człowieka mają za zadanie, mniej lub bardziej skuteczne, normatywne **wyrażenie przyrodzonej godności człowieka w systemie norm prawnych**, a nie systemie norm wyłącznie moralnych. Zadanie to mogą spełniać normy ogólne określające kolejne najważniejsze „warstwy” godności, przez konkretne prawa człowieka.
- 31 W konsekwencji system praw człowieka jest to system normatywny, znajdujący się najbliżej godności, która jest źródłem wszelkich praw jednostki. **Normy prawne** w przeciwieństwie do norm moralnych **operują sankcją** prawną za ich nieprzestrzeganie. Oczywiście w prawie międzynarodowym stosowanie sankcji jest ułomne, choć wyjątkiem w tym zakresie wydaje się właśnie system praw człowieka i międzynarodowe prawo karne, które chronią przed skrajnymi naruszeniami praw człowieka. Wynika to z faktu, że prawa człowieka, odwołując się wprost do godności, wyrażają przy tym prawdę o człowieku jako istocie rozumnej obdarzonej godnością.

Jednym z twierdzeń naukowych *K. Wojtyły* było wskazanie, że prawda ma taką „moc”, iż determinuje, ale także kreuje normy moralne. Rozwijając tę myśl, należy stwierdzić, że godność człowieka wyrażona w systemie normatywnym praw człowieka podkreśla prawdę o nim samym, więc ma taką moc, iż determinuje i kreuje normy niższego rzędu. **To podkreślanie godności, działanie w celu jej ochrony „daje moc” prawom człowieka.** Jeśli prawa człowieka nie wyrażają tej oczywistej prawdy o nim i nie chronią godności, a stają się postulatem politycznym, społecznym, czy czysto formalnoprawnym, to przestają mieć tę „moc” i przestają skutecznie chronić jednostkę. Koncepcja taka jest alternatywą wobec szkoły postmodernizmu *J. Habermasa*, który wiodącą rolę praw człowieka wiąże z moralnością. Szkoła ta wywodzi prawa człowieka przede wszystkim z moralności.

Mając na uwadze oddziaływanie praw człowieka, za jedną z najbardziej trafnych uznaje się definicję *C. Mika*, który twierdzi, że prawa człowieka to „specyficznym rozwarstwione, naturalne możliwości ludzkie, co do zasady indywidualne, lecz zdeterminowane społecznie, równe, niezbywalne, trwałe czasowo, uniwersalne podmiotowo, przedmiotowo i terytorialnie (do pewnego stopnia również kulturowo), konieczne (wymuszające ochronę prawną) oraz zawsze wynikające z przyrodzonej każdemu człowiekowi godności osobowej”. Definicja ta jest zbieżna z poglądami tzw. szkoły chicagowskiej praw człowieka *M. Nussbaum*. Ma ona charakter definicji funkcjonalnej. Na potrzeby nauki prawa należy jednak określić definicję normatywną praw człowieka, co pozwoli odtworzyć wszystkie ich cechy.

Wydaje się, że prawa człowieka należy definiować, na kształt rozumienia prawa podmiotowego w prawie cywilnym, jako przyznaną przez przepisy (normę) prawa i wynikającą ze stosunku prawnego sferę możliwości postępowania danego podmiotu w określony sposób. Jest tak dlatego, że **prawo człowieka także jest istotowo prawem podmiotowym**, oczywiście nie cywilnym a mającym charakter konstytucyjnego prawa podmiotowego bądź międzynarodowego prawa podmiotowego. Także metoda cywilnoprawna równorzędności podmiotów stosunków cywilnoprawnych i metoda prawa międzynarodowego publicznego równorzędności stron traktatów pozwalają na odnalezienie i stosowanie podobnych instytucji prawnych czy definicji.

Prawem człowieka jest więc taka sfera, w której człowiek może realizować swoją: wolność jako sferę możliwości postępowania, uprawnienie lub kompetencję, a państwo w tym przypadku musi zachować się aktywnie i zapewnić ochronę prawa przez tworzenie norm w prawie pozytywnym. Prawo człowieka jest to więc taki rodzaj wolności, uprawnienia bądź kompetencji, dla realizacji którego jednostka ma prawo żądać ochrony i zapewnienia

jej przez państwo. **Każde prawo, także prawo człowieka zawiera w sobie „wiązki uprawnień” składających się na to prawo.** Określenie cząstkowych wiązek uprawnień prawa człowieka jako: 1) **sfery możliwości postępowania**, 2) **uprawnienia**, 3) **kompetencji** pozwala w jednej definicji ująć wszystkie rodzaje sprecyzowanych uprawnień cząstkowych, składających się na konkretne prawo człowieka.

- 35 Cechą specyficzną praw człowieka jest to, że zobowiązane do przestrzegania praw człowieka po pierwsze jest państwo. W założeniu przez ten system ochrony jednostce ma być zapewnione bezpieczeństwo przed negatywnym działaniem aparatu państwowego, jak i nakazanie państwu ochrony praw i wolności jednostek. Tym samym, jeśli przyjmujemy, że dana wolność – rozumiana jako sfera możliwości postępowania, uprawnienie lub/i kompetencja – jest prawem człowieka, to państwo ma obowiązek takiej budowy systemu prawa pozytywnego, aby możliwe było zrealizowanie poszczególnych uprawnień wynikających z tego prawa człowieka.

III. Prawa a wolność człowieka

- 36 Z punktu widzenia zarówno dogmatycznego, jak i praktycznego, należy wyjaśnić występujący w systemie praw człowieka **podział na prawa i wolności**.

Wolność, nie w rozumieniu wolności osobistej, ale ogólnym, to możliwość dowolnego zachowania człowieka. Na gruncie normatywnym jest to sfera możliwości postępowania w określony sposób, np. działania albo niedziałania. **Wolność** jest sferą, w którą państwu zakazuje się ingerencji, **jest to bowiem prawo w znaczeniu negatywnym** i jednostka w ramach swojej woli z wolności korzysta bądź nie. Wolność jest emanacją rozumności człowieka, który w ramach swojej przyrodzonej godności jest obdarzony wolną wolą, z której nie można zakazać mu korzystać i której nie można nakazać mu realizować.

Jednak wolność jednego człowieka powinna kończyć się tam, gdzie zaczyna się wolność innego. Dlatego też państwo nie jest zwolnione z działania na rzecz ochrony wolności. W sytuacji istnienia wolności prawnie chronionej występują trzy modalności: 1) zakaz ingerencji państwa, 2) zakaz ingerencji innych podmiotów, 3) nakaz udzielenia ochrony prawnej przez państwo.

Konsekwencją wolności jest to, że państwo ma obowiązek zapewnić **tylko nienaruszanie granic wolności**, ale nie ma obowiązku zapewnienia realizacji pozytywnej wolności, np. państwo nie ma obowiązku zapewnienia wolności słowa, ma jedynie obowiązek zapewnienia nieograniczenia tej wolności, niezakłócenia korzystania z niej itd.

Natomiast prawem jest taka sfera, w której człowiek może realizować swoją 37 wolność, lecz państwo w tym przypadku jest zobowiązane zachować się aktywnie i zapewnić jego ochronę przez tworzenie prawa pozytywnego, które zapewni realizację konkretnych sfer możliwości postępowania, uprawnień czy kompetencji człowieka. Dotyczy to także uszczegóławiania prawa człowieka przez regulację wiązek uprawnień.

W przypadku wolności państwo nie może określać normatywnie wiązek 38 uprawnień wolności, bowiem oznaczałoby to określanie treści wolności, co stanowiłoby jej ograniczenie przez określanie wiązek uprawnień, które chroni. Oznaczałoby to już ingerencję w wolność i w jej istotę. Widać to w hipotetycznej próbie określenia normatywnego, jakie elementy składowe mieszczą się w wolności ekspresji (wyrażania opinii). Jeśli istnieje wolność osobista, to polega ona na korzystaniu przez jednostkę z tej wolności, a nie na określaniu przez państwo, co z tą wolnością osobistą człowiek ma prawo zrobić. Ochrona państwa dotyczy **wyłącznie granic wolności** bez ingerencji w jej treść czy elementy składowe. Inaczej wolność przestałaby być wolnością, bowiem narusza to jej istotę.

Mogłoby się wydawać, że ta kwestia nie ma żadnego praktycznego znaczenia, 39 ale tak nie jest. W przypadku prawa państwo ma obowiązek chronić każde wiązkiowe uprawnienie składające się na dane prawo. Gdy chodzi o prawo do obrony, ma obowiązek chronić choćby prawo do obrońcy, dostępu do tłumacza, dostępu do akt itd. Jednostka może zatem od państwa żądać ochrony wszelkich uprawnień wiążkowych, które razem wchodzi w skład **prawa człowieka**.

W przypadku wolności państwo **ma obowiązek chronić wyłącznie gra-** 40 **nice wolności**, bez oceny i analizy jej realizacji. Jeśli mamy wolność religii, to państwo ma chronić jej granice, a nie jej treść czy przedmiot tej wolności. To znaczy, że państwo ma zapewniać każdemu możliwość realizacji tej wolności np. przez umożliwienie uczestnictwa w czynnościach rytualnych czy kulcie, ale nie ma prawa określać, jak te czynności mają wyglądać. **Człowiek nie ma prawa żądać od państwa ochrony w zakresie „środka” wolności, tylko w zakresie jej granic.** Jednostka może żądać ochrony od państwa w sytuacji, gdy zorganizowała legalne publiczne wystąpienie i przekazuje swoje poglądy, a ktoś utrudnia czy uniemożliwia jej przekazanie swoich myśli, ale nie może żądać od państwa zgromadzenia audytorium, zapewnienia środków technicznych do wystąpienia, aby ktokolwiek tego słuchał, czy się z tym zgadzał. Jeśli omdnieśliśmy to do praw człowieka, to np. uzyskanie uprawnień adwokackich będzie mieściło się w ochronie prawa człowieka do własności (poszanowania swego mienia), bowiem państwo musi chronić tę wiązkę uprawnień, która dotyczy ochrony praw majątkowych wynikających z równego i opartego na kry-

terium zdolności dostępu do zawodu. Tym samym prawa człowieka są regulowane i chronione bardzo szczegółowo na podstawie uprawnień częściowych, wolność jest co do zasady nieregulowana normatywnie, a jest doktrynalnie precyzowana i chroniona wyłącznie w aspekcie granic. Ma to przełożenie praktyczne, bowiem nie można zarzucać skutecznie państwu braku ochrony w przypadku naruszenia jakiegś składowej, którejkolwiek z wolności. Jeśli państwo zapewniło ochronę granic wolności, spełniło swoje obowiązki.

- 41 Z prawami i wolnościami człowieka wiąże się także **kwestia obowiązków jednostki**. Nie jest bowiem tak, że jednostka – człowiek – ma wyłącznie prawa. Jednym z podstawowych obowiązków człowieka jest przestrzeganie praw i wolności innych osób. Przejawia się to w horyzontalnym oddziaływaniu praw człowieka, ale także akty normatywne praw człowieka wskazują wprost, że nie może żądać ochrony ten, kto sam narusza prawa i wolności człowieka.

W prawie międzynarodowym praw człowieka obowiązki człowieka są określone w art. 29 PDPCz, w którym wskazano, że każdy człowiek ma obowiązki wobec społeczeństwa, a ograniczenie korzystania ze swych praw i wolności jest możliwe wyłącznie w celu zapewnienia odpowiedniego uznania i poszanowania praw i wolności innych oraz w celu uczynienia zadość słusznym wymogom moralności, porządku publicznego i powszechnego dobrobytu demokratycznego społeczeństwa. Zwłaszcza te ostanie wymogi są później powtarzane w tzw. klauzulach limitacyjnych praw człowieka. Podobnie źródła normatywne praw człowieka wprost wskazują, że **nie wolno korzystać z praw i wolności człowieka w sposób sprzeczny z celami i zasadami praw człowieka**. Wynika to zarówno z PDPCz (art. 29 ust. 3), jak też EKPCz (art. 17). Zakaz ten często jest określany jako zakaz nadużywania praw człowieka.

- 42 Podstawowymi obowiązkami jednostki wobec państwa, określonymi w porządku krajowym są obowiązek obrony ojczyzny (art. 85 Konstytucji RP) oraz obowiązki fiskalne i podatkowe (art. 84 Konstytucji RP). Te dwa obowiązki mają wymiar najbardziej praktyczny. W art. 83 Konstytucji RP wskazano także na ogólny obowiązek przestrzegania przez każdego prawa RP. Obowiązek ten dotyczy zwłaszcza przestrzegania praw i wolności człowieka innych osób. Konstytucja RP zawiera także obowiązek wierności ojczyźnie (art. 82 Konstytucji RP) i odpowiedzialności za środowisko naturalne (art. 86 Konstytucji RP). Oczywiście system obowiązków ma charakter ogólny, ale wskazuje na to, że podmiot praw nie ma wyłącznie praw, ale są one zawsze skorelowane z obowiązkami. Jednostka nigdy nie funkcjonuje w próżni, a w relacjach z innymi podmiotami praw, wobec których także ma obowiązki. Przekłada się to na oddziaływanie wertykalne i horyzontalne praw człowieka.

[Przejdź do księgarni →](#)